

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2014

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 20.

NDAELA NA MAFPHUNGOTHANGELI

1. Vhalani siatari heli nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni songo lingedza u vhala bammberi lothe. Tolani thebulu ya zwi re ngomu kha siatari li tevhelaho ni swaye nomboro dzo disendekaho kha bugu dze na guda nwaha uno. Nga murahu, vhalani mbudziso idzi uri ni kone u nanga dzine na tama u fhindula.
3. Bammberi heli lo vhumbwa nga khethekanyo NNA:

KHETHEKANYO YA A: Nganea
KHETHEKANYO YA B: Dirama
KHETHEKANYO YA C: Nganeapfufhi
KHETHEKANYO YA D: Vhurendi
4. Fhindulani MBUDZISO MBILI fhedzi, dzi tshi bva kha khethekanyo MBILI dze na nanga kha idzo khethekanyo nna.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA
Fhindulani mbudziso NTHIHI kha nganea ye na guda.
KHETHEKANYO YA B: DIRAMA
Fhindulani mbudziso NTHIHI kha dirama ye na guda.
KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI
Fhindulani mbudziso NTHIHI.
KHETHEKANYO YA D: VHURENDI
Fhindulani mbudziso MBILI.
Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.
5. Tevhedzani ndaela dzo nwalwaho mathomoni a khethekanyo inwe na inwe nga vhuronwane.
6. Nomborani phindulo dzanu nga ndila ye mbudziso dza nomborwa ngayo kha bammberi la mbudziso.
7. Thomani khethekanyo inwe na inwe kha siatari LISWA.
8. Nwalani nga vhudele nahone zwi no vhalea.
9. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re henefha kha 60 kha khethekanyo inwe na inwe.

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA A: NGANEA			
Fhindulani mbudziso NTHIHI.			
NOMBORO YA MBUDZISO	LUSHAKA LWA MBUDZISO	MARAGA	SIATARI
1. <i>U tshila ndi u vhona</i>	Mbudziso ndapfu	35	5
KANA			
2. <i>U tshila ndi u vhona</i>	Mbudziso pfufhi	35	5–7
KHETHEKANYO YA B: DIRAMA			
Fhindulani mbudziso NTHIHI.			
3. <i>Findinkodo</i>	Mbudziso ndapfu	35	8
KANA			
4. <i>Findinkodo</i>	Mbudziso pfufhi	35	8–10
KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI			
Fhindulani mbudziso NTHIHI.			
5. <i>Wo mu nonela</i>	Mbudziso ndapfu	35	11
KANA			
6. <i>Dokotela wa mukhuwa nandi</i>	Mbudziso pfufhi	35	11–13
KHETHEKANYO YA D: VHURENDI			
Fhindulani mbudziso MBILI.			
7. <i>Bafanabafana</i>	Mbudziso pfufhi	17½	14–15
KANA			
8. <i>Nelson Mandela</i>	Mbudziso pfufhi	17½	15–16
KANA			
9. <i>Demokirasi</i>	Mbudziso pfufhi	17½	17–18
KANA			
10. <i>Ho nengwa: 17 Lamabamai 1988</i>	Mbudziso pfufhi	17½	19–20

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

KHETHEKANYO	MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA PHINDULO TSHO TEAHO	✓
A: Nganea (Mbuziso ndapfu KANA pfufhi)	1-2	1	
KANA			
B: Dirama (Mbuziso ndapfu KANA pfufhi)	3-4	1	
KANA			
C: Nganeapfufhi (Mbuziso ndapfu KANA pfufhi)	5-6	1	
KANA			
D: Vhurendi	7-10	2	

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha idzo dzi re afho fhasi.

MBUDZISO 1 (Mbudziso ndapfu)***U TSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe***

Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso ndapfu kha vhu vhe maipfi a u bva kha 250 u ya kha 300.

Talutshedza ndila ye muñwali a i shumisa kha u tandavhudza thero ya nganea iyi.

[35]

KANA**MBUDZISO 2 (Mbudziso pfufhi)*****U TSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe***

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

'Eeh Ee! Zwino ndo delwa nga muhumbulo u mpfushaho. Tshine nda do ita ndi u tou toda vhatu vha konaho u shuma hoyu mushumo. Ndi pfa hu tshi pfi Dzwaini na Dugudzha hoyu mushumo a vha u vhoni, nahone a vha u vhidzi zwingana lini.' Musi li tshi thoma uri swathaswatha, Mpho o mbo di livha ngei ha Dzwaini na Dugudzha. U tshimbila a tshi vhalavhala, izwi na zwi. Nahone o tou fa Mashudu, arali zwo vha zwi si hezwo, ndi musu mufumakadzi wawe o nala. Zwino arali mufumakadzi wawe a tou zwi pfa zwauri tshelede ya zwigidi zwivhili zwa dzirannanda o i fha Mashudu, hu nga di bebwa khaukanani. Uri musadzi wawe a sa vhuye a zwi pfa, tsha khwine ndi hone u tou isa Mashudu vhadzimuni.

'He ndaa vhatannga!' muambi ndi Mpho.

'Ndaa!' Muambi ndi Dugudzha.

'Hu ri ni Vhodokotela?' Wa u ralo ndi Dzwaini.

'Nne ndi hone vhatannga vha hashu, ndi vhudzisavho ngeo.'

'Na rine ro vuwa Vhodokotela. Khezwi namusi vho tou ri kanda vha songo no da na duvha na lithihi fhanu nduni yashu?' Ndi Dzwaini.

'U da fhanu ndi zwidini vhatannga vhangana.'

'Ndi zwifhio zwidini zwa hone? Nne na Dugudzha ro diimisela u vha thusa, arali ri tshi nga kona u thusa Vhodokotela.' Dzwaini u ralo a tshi khou pomba fola.

'Hu na muñwe muthannga ane a khou ndina. Muthannga uyo ndi Mashudu. Hoyu muthu u khou ndina nga maanda. O mpwashela golo hu si na tshe nda mu khakhela ngatsho, u bva afho a dovha a ri u khou toda zwigidi zwa fumi.'

Dzwaini na Dugudzha vha pfala nga u mangala tshelede iyo yo bulwaho.

'A zwo ngo fhelela hafho, nga nndani ha izwo, muthannga uyu u vho tambela na mudini wanga. Zwino khumbelo yanga ndi uri hoyo muthu kha shuñwe Tshitavhatsindi. Nga inwe ndila, nga a iswe vhadzimuni.'

'Ha izwo vha songo ofha tshithu. Riñe ri do phetha mushumo hoyo, na vhutala a vhu nga do vhone.'

Mpho o mbo di bvisa masheleni a si gathi a fha vhatannga avha. U bva afha, a ho ngo tsha vha na zwiñwe arali hu si u humela hayani hawe.

Dugudzha na Dzwaini vho sala vha langana zwauri vha do ya nduni ya Mashudu nga madekwana a Lavhutano, lo ri li tshi swika, ho no vha madekwana, vho mbo di livha nduni ya Mashudu. Afha zwandani vha vhone vho ambara dzigilafu ngeno zwifhatuwo zwo thivhiwa nga minadzi, ho tou sala ningo na mafo fhedzi. Hu songo fhela tshifhinga tshingafhani, vha mbo di vha vha tshi ri vho wa ha Mashudu.

- 2.1 Mushumo une Mpho a khou toda Dzwaini na Dugudzha vha tshi mu itela wone ndi wa mini? (1)
- 2.2 Topolani zwithu ZWIVHILI fhedzi zwe zwa itisa uri Mpho a vhulahe Mashudu. (2)
- 2.3 Sumbedzani vhushaka vhu re hone vhukati ha Mashudu na Maria. (2)
- 2.4 Ndi ngani Mpho o vha a sa todi Phophi a tshi divha nga ha mafhungo awe na Maria? (2)
- 2.5 Ndi ifhio ndatso ine muthu a i wana nga murahu ha musi o vhulaha muñwe zwi tshi elana na mafhungo e na vhala? (2)
- 2.6 Ndi zwifhio zwithu ZWIRARU zwe Mpho a vhudza Dzwaini na Dugudzha uri Mashudu o mu dina ngazwo? (3)
- 2.7 Sumbedzani hune Maria na Phophi vha fhambana hone. (2)
- 2.8 Ndi zwifhio zwe zwa ita uri Dzwaini na Dugudzha vha tangedze khumbelo ya Mpho hu si na u kolonwa? (2)
- 2.9 Muhumbulo muhulwane wa uri Dzwaini na Dugudzha vha yo vhulaha Mashudu vhusiku wo vha u ufhio? (2)
- 2.10 Masiandaitwa a u sa fulufhedzea ha Mpho kha mufumakadzi wawe o vha afhio? (2)
- 2.11 Zwe Mpho a ita zwi mu bvukulula sa muthu-de? (2)
- 2.12 Ndi zwifhio zwe zwa vha zwi tshi sumbedza uri Mpho ha funi u bvisa tshelede ye Mashudu a vha a tshi khou toda yone khae? (2)

- 2.13 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u ri **Ndi zwone** kana **A si zwone**, ni dovhe ni tikedze:
- 2.13.1 Vho-Phophi vho ri u pfa nga ha u farwa ha Mpho vha takala vhukuma. (2)
- 2.13.2 Muthu a tshi gwevhiwa khothe hu vha ho sedzwa vhutanzi, hu si ngoho ya mafhungo. (2)
- 2.14 Vivho a si lavhudi, tikedzani vhungoho ha fhungo ili no sedza vhutshilo ha Mpho. (2)
- 2.15 Arali ho vha hu inwi Mpho ni vhona unga thaidzo iyo no vha ni tshi do i tandulula hani? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 2.16 Ndila ye tshiphiri tsha lufu lwa Mashudu ya bvela ngayo khagala inwi ni ri mini ngayo? Tandavhudzani. (3)

[35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 35

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha idzo dzi re afho fhasi.

MBUDZISO 3 (Mbudziso ndapfu)***FINDINKODO – TT Mudau***

Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso ndapfu kha vhu vhe maipfi a u bva kha 250 u ya kha 300.

Talutshedza ndila ye muñwali a i shumisa kha u tandavhudza thero ya dirama iyi. [35]

KANA**MBUDZISO 4 (Mbudziso pfufhi)*****FINDINKODO – TT Mudau***

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

MUTHUMUKHULU: Rine a ri mangali vhoiwe ni tshi rula muhwalo nga ndila heyi yo raliho. Ro vha ro zwi lavhelela. Arali ni tshi khou humbula uri u ralo zwi do ri vunda maanda, hangwani. Pfesemani hafha De Wit, u luvhelelana ho fhela. Vhathu vhashu vho ima vho sedza, vho vhea maoto avho kha rine. Vhathu vhashu tshe vha tambula a si zwiño. Rine ro hwala vhudifhinduleli he na vhu sika nga miñwaha heyi. Ri tou vha na miñwaha heyi uri ri sumbedze kana ri shandukise zwe inwi na sika nga miñwaha heyi.
(*U ita ngafhadzo*)

DE WIT: Muphurese, a si uri ...

MUTHUMUKHULU: No thanya a no ngo thanya. Zwenezwi ni tshi bva kha khabinethe ni ruma vhazwala vha vhoiwe uri vha bwise tshelede maragani, u itela u ri tshinya dzina, hu u itela u disa ndado fhedzi.

DE WIT: Rine ro diimisela u fhata. Maraga u waho ayo a si ashu. Ndi vhudifhinduleli ha muvhuso na vhoramabindu. Ebo, vhatu rine litshani u ri shata. Ndi ngazwo ro bva kha muvhuso hoyu ngauri zwithu zwi tshi tshinyala ri do sumbwa nga minwe ya misumbavhaloi.

MUTHUMUKHULU:	Ni a funa kana a ni funi, riṅe ri ḍo li fhaṭa heli shango. Ni a pfuluwa kana a ni pfuluwi riṅe ri ḍo bvela phanda na mbekanyamushumo dzashu dza u takula tshiimo tsha zwishai.
DE WIT:	Na riṅe ro ḍiimisela u takula tshiimo tsha zwishai, hone ri sa khou tsitsa tshiimo tsha ikonomi.
MUTHUMUKHULU:	Ndi a dza.
DE WIT:	Ngoho.
MUTHUMUKHULU:	Ndo no ita tshanduko kha khabinethe. Ndo lavhelela tsathulo i fhaṭaho. I re phurophaganda ya 'Swart gevaar' a ri nga ḍo i kondelela. Ri khou ṭoda u fhaṭa ikonomi ya heli shango, zwenezwo u piringedzana kha zwi re zwivhuya a ri nga ḍo hu kondelela.
DE WIT:	Na riṅe ri vha u fhaṭa.
MUTHUMUKHULU:	U humbule, ri na miṅwaha heyi yo salaho u khwinisa tshiimo tsha murema, tsho tshinyiwaho nga sisiteme yo pulaniwaho ya khwinifhadziwa miṅwaha heyi yoṭhe (<i>U ita ngafhadzo</i>). Mpfarele, ndi na therisano na vhaandadzamafhungo. (<i>U a bva</i>)
DE WIT:	(<i>U a kana-kana</i>) Kani-ha u bva hashu kha muvhuso wa mbuelano ndi u tshinya? Hafhu u khakha a hu pfali. (<i>U a bva</i>)

- 4.1 Bulani hune aya mafhungo a khou ambiwa hone. (1)
- 4.2 Topolani zwithu ZWIVHILI zwine Muthumukhulu na De Wit vha ṭatisana kha zwauri muṅwe na muṅwe u sumbedza a tshi ṭodou zwi itela vhathu vhawe. (2)
- 4.3 Bulani mahoro ane Muthumukhulu na De Wit vha vha khao na vhuimo havho kha ayo mahoro. (4)
- 4.4 Ndi zwifhio zwiitisi zwine zwa ita uri De Wit na Muthumukhulu vha fhambane nga nyambo kha mafhungo aya. Nweledzani ZWIRARU? (3)
- 4.5 Ndi vhoneyi vhane vha nga thusa kha u fhaṭa ikonomi uri mimaraga i si we? (2)
- 4.6 Ndi zwifhio zwivhuya zwine Muthumukhulu a humbula u zwi ita u khwinisa tshiimo tsha vhathu vhawe? (2)

- 4.7 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u ri **Ndi zwone** kana **A si zwone**, ni dovhe ni tikedze:
- 4.7.1 U bva ha lihoro kha khabinethe ndi zwone zwine zwa khou wisa ikonomi. (2)
- 4.7.2 Tshiimo tsha murema tsho tshinywa nga lihoro la Madimokirate. (2)
- 4.8 U ya nga kuambeke kwa De Wit kha ndima iyi, zwi mu bvukulula e muthu wa bvumbo-de? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 4.9 Kha mutevhe u tevhelaho inwi nwalani mafhungo MARARU ane a sa anane na mafhungo a iyi dirama.
- A Muthumukhulu ndi muphuresidennde wa muvhuso wa mbuelano.
- B Lihoro la Lushaka lo tou pandelwa kha muvhuso wa mbuelano.
- C U wa ha maraga ndi vhudifhinduleli ha muvhuso na vhoramabindu.
- D Skosana o litshiswa vhuminisitara nga Muthumukhulu.
- E De Wit o vha e muwe wa dziminisita dza muvhuso. (3)
- 4.10 Talutshedzani muhumbulo muhulwane wa Muthumukhulu kha mafhungo aya. (2)
- 4.11 Ndi mini tshe tsha nea thuthuwedzo muwali u nwala dirama iyi? (2)
- 4.12 Zwi tshi ya nga kuhumbulele kwanu, ni vhona kuambeke kwa Muthumukhulu kha ndima iyi ku tshi tangedzea? Tikedzani. (2)
- 4.13 U ya nga kuvhonele kwanu ni vhona zwi tshi tendisea na zwine zwa pfi De Wit u khou zwi ita kha ndima iyi? Tikedzani. (2)
- 4.14 Ndimani iyi ni a pfela vhutungu De Wit nga zwine a khou itwa nga Muthumukhulu? Tandavhudzani. (3)

[35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B:**35**

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI**ZWA VHUTSHILO – NA Milubi na LL Mafenya**

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha idzo dzi re afho fhasi.

MBUDZISO 5 (Mbudziso ndapfu)**Wo mu nonela – LL Mafenya**

Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso ndapfu kha vhu vhe maipfi a u bva kha 250 u ya kha 300.

Talutshedzani ndila ye muḱwali a i shumisa kha u tandavhudza thero ya nganeapfufhi iyi.

[35]

KANA**MBUDZISO 6 (Mbudziso pfufhi)****Dokotela wa mukhuwa nandi – NA Milubi**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

Nangoho a tshi swika fhaḷa u wana mufumakadzi Louw o edela tshitingwililini tsha malofha. A tshi ri u a sendela tsini, munna wawe a fara Konani a mu vhudza uri musadzi wawe ha thathuvhiwi nga muthu mutswu. Maipfi aya Konani a mu rumbula sa murumbulo fhedzi a si mu mangadze.

Sibadela itshi na kale tsho ḱi vha sibadela tsha khethululano. Tsho ḱi vuwa tshi sibadela tsha makhuwa fhedzi. Muthu mutswu o vha a tshi ri u dzhenā ngomu, a ri u mbimbidwa a vhuya a xela na ndila.

Dokotela Konani ndi fhaḷa a tshi lingedza u talutshedza uri mufumakadzi Louw u tea u gidimiselwa thyietha khali i sa athu u fhirutshela.

Ndi afha uyu dokotela a tshi sendela tsini na mufumakadzi Louw. Zwenezwo a tshi tou ri u a mu fara, munna wawe a mbo ḱi rahela tshanda tsha dokotela Konani kule. O no tshi raha a sendela tsini-tsini, a mu sumba nga munwe we wa vha u tshi vho tou khokhonya kha ningo ya Konani.

'Mufumakadzi wanga ha farwi nga maḱanda a sa ḱivhiho maḱi.' U ralo a tshi khou amba nga Tshivenda tshe tsha vha tshi khou tou swa nga hone u dzula bulasini ine ya vha na Vhavenda.

'Vhone, vha songo hangwa uri vha khou amba na dokotela. Ndi dokotela hoyu muthu.' Ndi sisita Mawela a tshi khou amba.

Vhudokotela have a vhu ambi tshithu kha nḱe. 'Dokotela ndi ḱivha e wa mukhuwa fhedzi, wa muthu mutswu u ḱi dzula e lone la thavhani.'

Zwenezwo a tshi tou ralo manese vha re henefho tsini vha thoma u sumbedza u sa fushea. 'Oo, zwino ni toda uri uyu muisa ndi mu tendele a tshi thathuwa 'misisi,' uri a kone u vhona ngoma ya makuwa? Neva'. U amba maipfi aya a tshi khou bvisa bibi ye a do i gidela nga fola a i funga. A dubisa luvhili na luraru, lwa vhuṅa mutsi wa vha u tshi thulidza nga dziningoni.

- 6.1 Bulani uri aya mafhungo a khou ambiwa vhatu vhe ngafhi? (1)
- 6.2 Topolani fhungo line la sumbedza uri dokotela Konani o vhaisiwa nga maipfi o ambiwaho nga Louw. (1)
- 6.3 Ndi ngani mufumakadzi Louw o diswa sibatela? (2)
- 6.4 Nḽani zwithu ZWIVHILI zwine sibatela itshi tsha divhelwa zwone. (2)
- 6.5 Ndi ufhio muhumbulo u diswaho nga fhungo li tevhelaho maelana na aya mafhungo?
Mufumakadzi Louw u tea u gidimiselwa thyietha khali i sa athu u fhiritshela. (2)
- 6.6 Bulani hune dokotela Konani na Louw vha fhambana hone mafhungoni. (4)
- 6.7 Ndi zwifhio zwine zwa sumbedza uri dokotela Konani u divha pfanelo dzawe sa dokotela? (2)
- 6.8 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u ri **Ndi zwone** kana **A si zwone**, ni dovhe ni tikedze:
- 6.8.1 Louw ha ngo tenda uri mufumakadzi wawe a thuswe nga Konani sibatela. (2)
- 6.8.2 U ya nga mafhungo a nganeapfufhi heyi Louw ndi muthu a sa funi u daha fola. (2)
- 6.9 Ndi afhio mafhungo MAVHILI ane a sa anane na mafhungo a iyi nganeapfufhi.
- A Mufumakadzi Louw o diswa sibatela ngauri o vha o rwiwa nga munna wawe.
- B Manese a vho ngo pfa vho fushea nga zwiito zwa Louw afha sibatela.
- C Sibatela itshi tsho vha tshi tshi thusa muthu muṅwe na muṅwe.
- D Sisiṅa Mawela ndi ene we a edzisa u kaidza Louw a sa mu pfe.
- E Vhatu vhatswu vho vha sa tendelwi u dzhena afha sibatela. (2)

- 6.10 Ndi tshini tshe tsha tũtũwedza dokotela Konani u lilela u thusa mulwadze Louw ngeno munna wawe a sa khou tenda? (2)
- 6.11 Talutshedzani masiandaitwa e a bvelela kha mufumakadzi wa Louw nga nthani ha zwiito zwawe afha sibatela. (2)
- 6.12 Zwiito zwa Louw zwi mu bvukulula e muthu wa mvumbo-de? (2)
- 6.13 Muhumbulo muhulwane wa dokotela Konani kha mafhungo aya ndi ufhio? (2)
- 6.14 Zwe Louw a zwi ita kha dokotela Konani ni vhona zwi tshi tangedzea? Tikedzani. (2)
- 6.15 Ndi vhufhio vhuimo hanu malugana na zwiito zwa sibatela itshi? (2)
- 6.16 Louw o vha a tshi khou takalela mufumakadzi wawe a tshi fa, inwi ni ri mini nga fhungo ili. Tikedzani. (3)

[35]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI**MBUDZISO 7 (Mbudziso pfufhi)**

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Bafanabafana – LR Ndlovu

- 1 Bafanabafana i rungunyela sa mutomba lunwenweni
- 2 I nga khomba tshitongiswa tsha mbilu
- 3 Sa maḍi lwanzheni, dzina la shango i mbo alamisa
- 4 Khudani nna ha sokou pfala 'Bafanabafana!'
- 5 Bafanabafana iwe thobvuniwa ya lino
- 6 Ngavhe u vhe tombo, ndi musi u musuku
- 7 Ngavhe u vhe ludi, ndi musi u mutoli
- 8 Ngavhe u vhe nḍu, wo vha u tshi do vha pfamo.
- 9 Vhuthihi nga vhu nge ha guma la notshi
- 10 Ndivho na mbilu zwi vhe zwithihi
- 11 Ni si kudane sa nanga dza kholomo nga tshanu
- 12 Musi khaedu i thavha ni si dzhenwe nga nowagudu.
- 13 Mulunzhedzi wa vhuthihi ha vhaḍaleli sa musomi wa tshithatha
- 14 Mukodeli wa vhuludu, ndi iwe Bafanabafana
- 15 Iwe ngwenya ya Afrika, luvhomba lwa Afrika Tshipembe
- 16 Ndau i vhombaho lifhasi la tetemela.
- 17 Thuthuwedzo yau 'Madiba Magic' nga i nwelele maramboni
- 18 Iwe u shanduke tshiala tsha Afrika Tshipembe
- 19 Mihuvho na mifhululu nga zwi tavhe bonelelo kha iwe
- 20 Ngauri fulufhelo la lushaka ndi enewe.

- 7.1 Bulani lushaka lwa tshirendo itshi. Ni dovhe ni sumbedze uri ndi tshini tshine tsha ita uri lu vhe lwonolwo lushaka. (2)
- 7.2 Talutshedzani mihumbulo ine ya diswa nga mitaladzi 5 na 6. (2)
- 7.3 Kha ndima ya u thoma topolani mutaladzi une wa sumbedza uri 'Bafanabafana' i divhiwa lifhasi lothe. (1)
- 7.4 Nweledzani mihumbulo une murendi a u bvisela khagala nga ndima ya vhuvhili. (2)
- 7.5 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u ri **Ndi zwone** kana **A si zwone**, ni dovhe ni tikedze:
 - 7.5.1 'Bafanabafana' a i tei u tshuwa musi yo livhana na thaidzo. (2)
 - 7.5.2 'Bafanabafana' a i takuleli shango layo ntha. (2)

- 7.6 Talutshedzani vhudipfi ha murendi tshirendoni itshi tsha 'Bafanabafana'. (1½)
- 7.7 Neani thalutshedzo ya zwine murendi a todou zwi bvisela khagala nga mutaladzi II. (2)
- 7.8 Ni a tendelana na muhumbulo wa murendi wa u dzhia Vho-Mandela sa vhone mututuwedzi? (3)
[17½]

KANA/NA

MBUDZISO 8 (Mbudziso pfufhi)

Nelson Mandela – WMR Sigwavhulimu

- 1 Duvha le la u kovhelela u tshi li vhona
2 Ndi duvha line la khou bva u tshi li vhona
3 A hu na mutodzi we wa rothisa,
4 Iwe Nelson Mandela tshithavhelo tsha ngozwintswu.
- 5 A hu na mukosi we wa tavha,
6 Musi u tshi khadwa sa tshikono,
7 U tshi tsela dindini li si na vhudifhinduleli?
8 Wa dzula vhudzulavhafu miñwaha ya 27.
- 9 Sa dzhogo yo dzumbiwaho mupfudzeni,
10 Wo dzumbiwa dzhele miñwaha minzhi,
11 Wa vhibvela dzhele na lufuno,
12 Uri u vhe murangaphanda wa vharangaphanda.
- 13 Ri fhululedza ngozwi yo u bebaho.
14 Ngozwi ya mashudu mahulu,
15 Ye khayoyi wa nwa vhutungu na vuhali,
16 Wa nanga u fela vhanzhi vho nyadziwaho.
- 17 Duvha le wa kanda nnda,
18 Mato au o kombodwa nga duvha,
19 Sa mato a lutshetshe luvhisi,
20 A tshi tangana na duvha lwa u thoma.
- 21 Milenzhe yau yo tetemela u kanda mavu,
22 A shango le wa bebwa wa hulela khalo,
23 Shango le vhomakhulukuku wau vha newa
24 Nga Musiki-wa-vhothe uri li vhe ifa lavho.

25 Ri u nani rine ro rano,
 26 Rine tsiwana dzo tangulwaho
 27 Rine vha u tenda wone mutsho
 28 Tshashu a ri na nga nda ha uri a u ri tshileli.

29 Wo funza vhatsikeledzi na vhathubi vhau,
 30 Uri naho mbilu yo tsikwa a wo ngo xedza tshiseo,
 31 Tshiseo tshi serekanyaho makole matswu,
 32 O tibaho fulufhelo la ngozwintswu.

33 Ndi wana ngafhi maipfi a ndunzhe-ndunzhe
 34 Ane ngao nda vhumba Mandela a sa fi
 35 Mandela wa tshifhatuwo tshitete
 36 Ngeno mbilu yo hwala yo inga.

37 Ri a fhululedza ri a renda
 38 Vhuthali na nungo dzau
 39 Dze wa newa nga Mudzimu
 40 Uri u vhofoholole vhathu vhawe vhuthubwani.

- 8.1 U ya nga muiwali ndi zwifhio zwe Nelson Mandela a mamela zwi wanalaho kha ndima ya vhuṅa? (2)
- 8.2 Kha ndima ya vhumalo topolani mutaladzi une wa sumbedza uri Nelson Mandela ha ngo sumbedza u dinalea naho a tshi khou vhai siwa. (1)
- 8.3 Talutshedzani tshe Mandela a disa vhathuni musi a tshi bva dzhele. (2)
- 8.4 Nweledzani muhumbulo une murendi a tama u u bvisela khagala kha ndima ya vhuraru. (2)
- 8.5 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u ri **Ndi zwone** kana **A si zwone**, ni dovhe ni tikedze:
- 8.5.1 Nelson Mandela o ya dzhele a khou itela lushaka lwo nyadzeaho. (2)
- 8.5.2 Mandela ndi muthu wa tshithu. (2)
- 8.6 Talutshedzani vhudipfi ha murendi tshirendoni itshi. (1½)
- 8.7 Nani thalutshedzo ya zwine murendi a toḁou zwi bvisela khagala nga mutaladzi 7. (2)
- 8.8 Ni a tendelana na kuhumbulele kwa murendi zwi tshi elana na ndima ya vhusumbe? Tikedzani. (3)

[17½]

KANA/NA

MBUDZISO 9 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho:

Demokirasi – TZ Ramaliba

- 1 Iwe demokirasi
- 2 Wo disa mulalo kha vhatshena na kha maindia,
- 3 Wa disa pfiripfiri kha vharema,
- 4 Nge vha si u divhe,
- 5 Vhe iwe wo hulisa vhana na vhasadzi,
- 6 Khotsi a shanduka nwana,
- 7 Hone zwi songo fanela,
- 8 Iwe u muvhuya kha vhothe,
- 9 Vha tou sa u divha.

- 10 Iwe demokirasi,
- 11 Vhanzhi ngoho a vha u di,
- 12 Nge vha u edanyisa munna na musadzi,
- 13 Musadzi a vha munna,
- 14 Ayo ndi mazwifhi magagagaga,
- 15 Munna hu uri u do di dzula e munna,
- 16 Musadzi a dzula e musadzi.
- 17 Ho tou shaiwa thalukanyo,
- 18 Na u shaya u sa didivha vhubvo.

- 19 Iwe demokirasi,
- 20 Tsinde li dzula li tsinde,
- 21 Tavhi tshalo ndi u tikwa,
- 22 Tsinde a li tikiwi nga tavhi,
- 23 Tavhi li bva tsindeni,
- 24 Musadzi na nwana ndi matavhi,
- 25 Zwiliwa matavhini zwi bva zwi tsindeni,
- 26 Tsinde ndi lone la tshisima tsha zwiliwa,
- 27 Demokirasi ndi u ita zwo fanelaho u itwa nga muthu.

- 28 Demokirasi a si u ita zwine muthu a funa nga tshifhinga tshine a funa.
- 29 Pfanelo ya muñwe a i wanali ntha ha ya muñwe,
- 30 Muñwe na muñwe u na pfanelo dzawe
- 31 Henefho hune a vha hone,
- 32 Khosi i do dzula i khosi,
- 33 Khotsi na ene u do dzula e khotsi,
- 34 Musadzi a dzula e musadzi,
- 35 Musadzi na ene a vha musadzi,
- 36 Khotsi u tea u dzula e kha ndinganyelo.

- 9.1 U ya nga murendi bulani mirafho MIVHILI ye demokirasi ya i disela zwivhuya. (2)
- 9.2 Kha ndima ya vhuvhili topolani mutaladzi une wa sumbedza uri munna u tshe na vhudifhunduleli hawe ha u vha munna. (1)
- 9.3 Talutshedzani uri ndi ngani demokirasi yo disa khakhathi kha Vharema. (2)
- 9.4 Nweledzani muhumbulo une murendi a tama u u bvisela khagala kha ndima ya vhuraru. (2)
- 9.5 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u ri **Ndi zwone** kana **A si zwone**, ni dovhe ni tikedze:
- 9.5.1 Ndi mushumo wa munna u unda vha muta wawe. (2)
- 9.5.2 Demokirasi i tendela muniwe na muniwe a tshi ita zwine ene mune a funa. (2)
- 9.6 Talutshedzani vhudipfi ha murendi tshirendoni itshi. (1½)
- 9.7 Nani thalutshedzo ya zwine murendi a todou zwi bvisela khagala nga mutaladzi 24. (2)
- 9.8 Ni a tendelana na kuhumbulele kwa murendi zwi tshi elana na ndima ya vhu? Tikedzani. (3)
[17½]

KANA/NA

MBUDZISO 10 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Ho nengiwa: 17 Lamabamai 1988 – WMR Sigwavhulimu

- 1 Madida mbilu, madida mbilu
- 2 Muri wa murunzi wo sikuwa
- 3 Venda lo alaŋwa nga gole litswu
- 4 Duvha lo kovhela hu masiari.
- 5 Ri vhidzelela nnyi wee,
- 6 Ri pfiwa nga nnyi wee
- 7 Kha vhutungu vhungafha
- 8 Ho tsikaho shango la Venda.
- 9 Inwi zwinoni ni fhufhafhufhaho
- 10 Inwi miri na dzithavha
- 11 Na inwi milambo ni elelaho
- 12 No vhona mini, no pfa mini.
- 13 Ni a zwi divha naa zwo waho
- 14 A no ngo zwi pfa naa zwa u xa ha mativha
- 15 Yawee, ro tangulwa
- 16 Khosi muphuresidennde Vho P.R. Mphephu vho dzama.
- 17 Iwe divha u nengeledzaho u tshi bva vhubvadvha.
- 18 Wo vha u hone muhali washu a tshi bva
- 19 Nazwino u hone wo mu vhona a tshi kovhela
- 20 A suvhela maswiswini a vhuhwi.
- 21 Zwa Mudzimu a zwi fhedzwi nga muthu
- 22 Ndi thai i si na mubuli
- 23 Lufu ndi lamidza la ndozwo
- 24 Li godimisa vhahali na magoswi.
- 25 Ri na afhio maano?
- 26 Vhutali hashu ndi vhufhio?
- 27 Dzinzambo dzashu dzi ngafhi?
- 28 Ri fhufhe nzarara ri pfuke mulavhu.
- 29 Kha ri rudze mbilu ri zwi tangedze
- 30 Muhali vho ya vhuaweloni ha mirafho
- 31 Zwe vha shuma vho shuma
- 32 Ndi lone ifa lashu.

- 10.1 Bulani lushaka lwa tshirendo itshi. Ni dovhe ni sumbedze uri ndi tshini tshine tsha ita uri lu vhe lwonolwo lushaka. (2)
- 10.2 Kha ndima ya u thoma topolani mutaladzi une wa sumbedza uri ho lovha muthu wa thuso kha vhatu. (1)
- 10.3 Ndi ngani murendi a tshi sumbedza u vha isala nga ulwu lufu lwo bvelelaho? (2)
- 10.4 Nweledzani muhumbulo une murendi a tama u u bvisa khagala kha ndima ya vhusumbe. (2)
- 10.5 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u ri **Ndi zwone** kana **A si zwone**, ni dovhe ni tikedze:
- 10.5.1 Lufu a lu taluli. (2)
- 10.5.2 Murendi u sumbedza u toda vhatu vha u mu phalala. (2)
- 10.6 Talutshedzani vhudipfi ha murendi tshirendoni itshi. (1½)
- 10.7 Nani thalutshedzo ya zwine murendi a toda zwi bvisa khagala nga mutaladzi 25. (2)
- 10.8 Ni a tendelana na kuhumbulele kwa murendi zwi tshi elana na ndima ya vhumalo? Tikedzani. (3)

[17½]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUTE: 70